

VIDITEĽNÉ A NEVIDITEĽNÉ

MAURICE MERLEAU-PONTY: Viditeľné a Neviditeľné. Praha, Oikoymenh 1998, 268 s.

Rozriešiť záhadu Bytia sa v dejinách ľudského myslenia pokúšali viaceré vzájomne sa preplietajúce a striedajúce filozofické prúdy. Každý jeden priniesol koncepciu vyjadrenú vo vlastnom pojmovom aparáte, ktorý ale v nároku na definitívnu platnosť väčšinou iba uväznil slobodné ľudské myslenie do strnulého rámca vykonštruovaných kategórií. Celoživotná snaha prelomiť začarovaný kruh uvažovania o Bytí z "vtáčej perspektívy", ktoré sa odcudzuje zmyslovému prežívaniu sveta, sa stala jadrom nedokončeného diela Mauricea Merleau-Pontyho, publikovaného pod názvom *Viditeľné a Neviditeľné* (1964). Nikdy neuskutočnený projekt mal odstrániť "všetky komplexy západnej filozofie" a predstaviť novú reštaurovanú ontológiu dôsledne eliminujúcu opozície dualistického spôsobu uvažovania. Funkciou tohto fragmentárneho úvodu je uviesť čitateľa do oblasti, v ktorej nevystačí s fundamentálnymi konceptami modernej filozofie, ako sú rozlišovanie subjektu a objektu, podstaty a javu, bytia a ničoty, implikujúcimi len singulárnu interpretáciu sveta, ktorá zostane vždy len nedostatočnou pre zrod zmyslu v hĺbke skúsenosti. Chcem zdôrazniť, že autorovi nešlo o rozpracovanie úplne novej problematiky, ale skôr o opätovné preskúmanie ľudskej situácie vo svete, chcel odhaliť kontinuitu nedeliteľnej skúsenosti, ktorá sa v každom okamihu našej temporality spája so všetkými ostatnými.

Ako teda uviesť to, čo samo malo byť úvodom a čo pre nečakanú smrť autora (3. mája 1961) aj týmto úvodom zostalo? Maurice Merleau-Ponty nám zanechal rukopis prvej časti pripravovaného diela, na ktorom začal pracovať dva roky pred smrťou. Už práce z obdobia 1945-1959, akcentujúce oblasť perceptívnej skúsenosti, demonštrujú nevyhnutnosť ontologickej explikácie *Fenomenológie vnímania* (1945). To bolo účelom diela pôvodne nazvaného *Pôvod pravdy* a neskôr premenovaného na *Viditeľné a Neviditeľné*. Po autorovej smrti sa podujal jeho dlhoročný priateľ a žiak Claude Lefort zredigovať prácu a doplniť jej vydanie o sériu pracovných poznámok. Dielo predstavuje regresívnu cestu ontológie re-konštituuujúcu pôvodné Bytie ešte pred reflexiou. Autor sa v ňom snaží vysporiadať s neadekvátnym esencialistickým konštruktivizmom, uplatňovaným v reflexnej filozofii, v psychológii a vôbec v každom prístupe uplatňujúcom vedecký model myslenia na oblasť obývaného sveta skúsenosti.

Znalec Merleau-Pontyho filozofie poznajúci jeho skoršie, ucelené, v husserlovskom kolorite písané práce, sa s radosťou zahĺbi do čítania týchto stopäťdesiatich stránok jednej veľkej filozofickej otázky - ak by som mala toto dielo pomenovať metaforicky. Paradoxne môže byť prekvapený viac ako nezasvätený čitateľ očakávajúci klasicky písanú filozofickú prácu alebo čitateľ viacmenej náhodne berúci do rúk filozofický diskurz plný otázok, odkazov, poznámok, nesúci výraznú stopu otvorenosti. Pri textovej rekonštrukcii tohto úvodu narážame na materiálnu nemožnosť jednotne utriediť nový

prístup Merleau-Pontyho k otázkam už anticipovaným v jeho skorších prácach. Aj keď Merleau-Ponty chcel dať svojmu mysleniu nový výraz, nejde o ruptúrny obrat v jeho myslení. V celej práci autor prehĺbuje svoje dovtedajšie zistenia a kladie ich do nového svetla. V sprievodných poznámkach a korektúrach sa manifestuje jasný zámer znovu aktualizovať staršie analýzy, znovupreskúmať vec, telo, vzťah vidiaceho a videného, aby sa rozptýlila ich ambiguita a aby sa ukázalo, že ich význam možno uchopiť mimo psychologizujúcej interpretácie, len vo vzťahu k novej ontológii. Iba ona môže legitímne adresovať kritiku reflexnej filozofii, dialektike a fenomenológii, zjavne poplatným empirickým deskripciam vedomia. V spätnom prehodení *Fenomenológie vnímania* si Merleau-Ponty uvedomil nevyhnutnosť vykročiť z príliš úzkeho rámca fenomenologického prístupu smerom k ontológii. Treba zdôrazniť, že pri postupnom metafyzickom exponovaní oblastí viditeľna a neviditeľna nikdy nesuspenduje skúsenosť a fenomén zostáva naďalej jediným prístupom k pôvodnému, ešte predreflexívnemu Bytiu, k textúre dávajúcej sa nám vo svojich "javových premenách". V tom vidím novátorstvo jeho prístupu. Autor chce postupne reštituovať artikuláciu "pôvodného" v oblastiach viditeľnej zmyslovosti a neviditeľného významu. Ale jeho ontologická rehabilitácia zmyslového sveta nie je Sartrova "fenomenologická ontológia", spätá s fenomenologickou deskripciou. Merleau-Pontyho prácu treba čítať v lektúre fenoménu, ktorý sa v skúsenosti otvára tkanivu Bytia.

Celý rukopis *Viditeľného a Neviditeľného* bol dôkladne prepracovaný a doplnený dodatočnými poznámkami autora, obsahujúcimi viaceré verzie textu. Časť súhrnne nazvaná *Viditeľno a príroda* chce prinavrátiť čitateľovo myslenie do oblasti perceptívnej viery, zdôrazňujúc význam skúsenosti v prístupe k Bytiu. Filozofia kladie Bytie do otázky a takto získava charakter otvoreného a slobodného pýtania sa. Je zrejmé, že tu už nejde o Husserlovu fenomenológiu, ale o Heideggerovo metafyzické pýtanie sa, s ktorým Merleau-Ponty cíti hlbokú spriaznenosť. Svet nám nie je daný bezprostredne, ako sa domnieva "naivný človek", ale prostredníctvom pýtania sa v diskurze (s. 107), ktorý prebieha v dvoch smeroch. Prvý - zostupný pohyb do hĺbky skúsenosti musí byť sprevádzaný vzostupným pohybom, ktorý nám dovolí prejsť a založiť všetky dimenzie skúsenosti. Kladenie otázok sa deje v konfrontácii viacerých figúr reflexívnej filozofie, podrobenej kritickému skúmaniu v prvej podkapitole - *Reflexia a pýtanie*. Merleau-Ponty konfrontuje to, čo nazývame perceptívnou vierou, s pravdami vedy, ktoré nemôžu ozrejmiť našu skúsenosť so svetom, z ktorého veda čerpá. Pôvod našej skúsenosti nemôžeme hľadať v Bohu, v prírode ani v človeku. To sú pokusy o totalitarizujúcu interpretáciu sveta, o úplnú zhodu medzi myslením a bytím, ktorá neberie do úvahy našu zakorenenosť v bytí, o ktorom hovoríme. Ide o to, aby sme nepodporovali naďalej tento mýtus, no aby sme zároveň neupadli do skepticizmu alebo iracionalizmu. Merleau-Ponty odmieta substančnú Descartovu ontológiu, pretože Bytie nemožno abstraktne, indukzívne alebo dialekticky odvodiť ako opak zmyslových javov. Bytie je naopak presne to, čo sa javí, nemôže byť evokované bez sveta a človeka. Autor zdôrazňuje fakt, že je to práve naše telo a telesnosť ako nervové tkanivo Bytia, ktoré umožňujú duši obývať svet spolu s druhými. Descartes v absolutizácii myslenia zredukoval svet na mechanicko-objektivistický model, pričom vnímanie a pociťovanie založil čisto na reflexii. Takýmto idealizáciám sa nevyhla ani Husserlova introspekcia a tvarová psychológia,

nahliadajúce svet ako absolútny pozorovateľ vidiaci monokulárny obraz. Faktické videnie nám poskytuje binokulárne obrazy a je výrazom našej prirodzenej schopnosti vstupovať do sveta. Oko, tento telesný orgán videnia, ohmatáva veci ešte predtým, ako vedome reflektujeme tento náš prvotný kontakt s vecami. Percepcia spája človeka a svet rodným putom, umožňuje človeku prebývať spolu s vecami v najtesnejšej blízkosti. Vo vnemovej viere sa nám predstavilo bytie ako javiace sa, t.j. vo svojej fenomenalite.

No Merleau-Ponty odmieta solipsistický charakter existencie. Od Bytia v percepcii prechádza k bytiu v reflexii, ktorá umožňuje vzájomnú komunikáciu súkromných svetov a takto etabluje spoločný svet. Všimnime si, že súkromné svety sa neagregujú ako v monadológii. Koexistencia znamená vzájomnú výmenu medzi "tým, kto vidí, a tým, kto je videný", takže viditeľné pre mňa je viditeľným pre druhého. Rešpektujúc hodnotu perceptívnej viery sa Merleau-Ponty venuje na viac ako 65 stránkach kritickému skúmaniu Sartrovej negatívnej ontológie, ako aj Hegelovho idealistického dialektizmu, aby rozvinul vlastnú hermeneutiku druhého.

Moja skúsenosť sa vzťahuje "na seba samu a na skúsenosť druhých, otvárajúc nás spoločnej koexistencii". Zdalo by sa, že ide o triviálny postreh, ktorý však napriek tomu dovtedajšia filozofická tradícia opomínala. Skúsenosť, ako ju vidí Merleau-Ponty, je rozhodne ontologická a predchádza všetky "esencialistické" tvrdenia vedy, ako to vyjadruje už vo *Fenomenológii vnímania*. Vec ako samostatné Bytie je daná vo vnímaní, no vnímanie ho ontologicky netransformuje na čistú fenomenalitu. Autor na ilustráciu charakteru Bytia používa dôležitý pojem textúry alebo pletiva Bytia, do ktorého je človek implicitne i explicitne zahrnutý vďaka svojmu vnímaniu. Musím však zdôrazniť, že táto participácia na "obývanom" svete sa odohráva ako preplietanie sa s Bytím prostredníctvom tela, nie ako vstrebanie a rozpustenie. Ide o koexistenciu tela v tele, ktorá je komunikovaná prostriedkami filozofického jazyka. Toto preplietanie dvoch textúr, tkaniva môjho tela a sveta, chce vyjadriť druhá časť práce s príznačným názvom *Splietanie - chiazmus*. Medzi človekom a svetom je dôverný vzťah, vyjadrujúci priam "milenecké" puto vzájomného ohmatávania, hladkania a objímania. Vskutku, Merleau-Ponty používa básnický jazyk na ilustráciu vzájomného kontaktu človeka a veci, ktoré sa vo vnímaní nestávajú identickými, vnímaná vec nemá kvality percipujúceho vedomia. Reštaurované vymedzenie filozofie ako "filozofie s viacerými bránami" zahŕňajúce prepojenosť perspektív a multiplicitu zjavných a viditeľných podôb bytia, si vyžiadalo aj prehodnotenie jazyka. Merleau-Ponty si bol viac ako ktokoľvek iný vedomý toho, že filozofia sa manifestuje cez diskurz. Svet nám nie je bezprostredne daný, túto naivitu Merleau-Ponty jednoznačne eliminuje. Naopak, v pýtani a diskurze sa otvárame pre druhého a vzájomná komunikácia splieta singulárne svety do spoločného univerza významu. Pre Merleau-Pontyho sa stalo evidentné, že filozofia odohrávajúca sa v prehovore sa nemôže zavrieť prostriedkami elokatívneho jazyka. Filozofia musí používať jazyk znovuprinavracajúci jej moc vyjadriť bezprostredný význam. Bytie sa nám otvára ako logos a prehovor sa odohráva v tomto logu Bytia. Je zaujímavé, ako Merleau-Ponty odhaľuje vzťah recipročnej inherencie vo všetkých dimenziách Bytia. V oblasti jazyka ide o odhalenie ticha ako hĺbky každého prehovoru, ktorý otvára horizont pomenovateľného a vysloviteľného. "Mlčanlivá" idea je manifestovaná v prehovore, ktorý sa stáva jej telesnou existenciou. Merleau-Ponty takto zavádza paralelu